

Mustafa Hayri San (1888-1932)

Mustafa Hayri Efendi esnaftan Lütfullah Behçet Bey'in oğludur. Annesi Fatıma Hanımdır. Nüfus tezkeresine göre 1888 senesinde Sivas'ta doğmuştur. Mahalli sıbyan mektebinde Kuran-ı Kerim hıfzetmiş, daha sonra Sivas Rüştîye ve İdadi Mekteplerinde eğitim görmüştür. 14 Eylül 1900'de Sivas İdadi Mektebi'ne 155 numara ile kayıt edilmiştir. 7 Temmuz 1907'de Sivas İdadi Mektebi'nden aliyyülala derece ile mezun olmuştur. Ağustos 1907'de mezun olduğu idadi diploması ile 655 numaralı öğrenci olarak Dersaadet Hukuk Mektebi'ne girmiştir. Türkçe okuyup yazdığı gibi Farsça tercüme yapabilmekte ayrıca Ermenice ve Fransızca'ya aşinadır. 14 Ağustos 1907 tarihinde mülazım (bir tür yedek) olarak memurin-i mülkiye komisyonu kalemine girmiştir. İstanbul Hukuk Mektebi'ne girdiği yıl memurin-i mülkiye komisyonu kaleminde mülazım olarak hem çalışmaya başlamış hem de mektebe devam etmiştir. Nitekim bu memuriyeti sırasında 9 Temmuz 1908'de hava değişimi için Sivas'a gitmek üzere üç ay izin istemiş ve kabul edilmiştir. 30 Ağustos 1909'da kadrolarda düzenleme sebebiyle kadro harici kalmıştır. Kadro harici kalmış olması ve maddi zaruret sebebiyle üçüncü sene mektebi terk etmiştir. 18 Aralık 1909'da Sivas vilayeti tensik komisyonu tarafından imtihan yapılarak vilayet muhasebe kalemi müsevvidliğine tayin edilmiştir. Sivas vilayeti defterdarlığı ve valiliği Maliye Nezareti'ne yazdığı yazıyla bu göreve yeterli olduğunu bildirmiştir. Daha sonra miri emlak müdürlüğü yapmıştır.

Hayri Bey 1909 yılında Sivas'ta haftada iki gün çıkarılmak üzere ruhsat verilen Vicdan isimli gazetede yazı ve şiirler yazmış, memleketin sorunlarına ilgi göstermiştir. Servet-i Fünun'da da şiirleri yayınlanmıştır. Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra işgal edilen Anadolu'da Mustafa Kemal Paşa'nın liderlik yaptığı Türk direniş hareketinden yana olmuştur. Nitekim Hayri Bey direniş hareketlerini birleştirip sistematik hale getiren Sivas Kongresi hazırlıklarına katılmış, Mustafa Kemal Paşa'nın kalacağı odanın eşyalarının bir kısmını evinden getirmiştir. Sivas Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nde ilk basımevi müdürlüğünde yer almıştır. Milli Mücadele'nin haklılığını anlatıp halkı aydınlatmak üzere çıkarılan İrade-i Milliye Gazetesinin başyazarı olan Hayri Efendi Milli Mücadele yararına oluşturulan millet sandığına 10.000 kuruş yardım etmiştir.

Hayri Bey son Osmanlı Mebuslar Meclisi'nin İtilaf devletleri tarafından basılıp çalışmaz hale getirilmesi üzerine Ankara'da açılan TBMM'ne Sivas milletvekili olarak seçilmiş ve basında yer almıştır. Milletvekili seçildikten sonra diğer vekillerle birlikte Hayri Efendi de halk tarafından samimiyetle teşyi edilmişlerdir. TBMM açıldıktan sonra Hayri Bey İrade-i Milliye gazetesinin yayınlanması için Sivas'ta kalmasına şiddetle ihtiyaç olduğuna dair temsil heyetine telgraf yazmış, Sivas'taki görevinden dolayı izin istemiştir. Meclis başkanı bu konuda Sivas'tan müracaatta bulunulduğunu ifade ederek diğer Sivas milletvekili Emir Paşa'nın konu ile ilgili açıklama yapmasını istemiştir. Emir Paşa Hayri Bey'in Sivas'ta bulunmasına ihtiyaç bulunduğunu, şahsi işleri için değil İrade-i Milliye Gazetesini çıkarmak için orada kalması gerektiğini, Sivas'ın mühim bir yer olduğunu belirtmiştir. İşlerini yoluna koyması için bir süre izin verilmesini istemiş, izin verilmiştir. Mazbatasını tetkik edilmiş ve kabul edilmiştir. Ancak Sivas'taki işleri nedeniyle izin süresi bitmesine rağmen TBMM'ye katılamayan Hayri Bey milletvekilliğinden istifa etmiştir. Hastalığı sebebiyle istifa ettiği bazı çalışmalarda yer almıştır.

Milli Mücadeleyi destekleyen Hayri Bey İrade-i Milliye Gazetesi'nde yazdığı yazılarla İngiliz ve Fransız entrikaları, Türkiye'yi taksim ve imha planı, Anadolu'nun işgali ve Bolşevik politikası hakkında bilgi vermiş halkı aydınlatmaya çalışmıştır. İstanbul'daki bazı basın organlarının Anadolu'daki milli harekete olumsuz bakışı ve propagandalarını eleştirmiştir. Son Osmanlı Mebusan Meclisi'nin basılıp İstanbul'un resmen işgali üzerine yazdığı yazısında İslam

alemine seslenmiş, Avrupa medeniyetinin zalimliğini anlatmıştır. Milli Mücadeleye karşı olan Ali Kemal ile Peyam-ı Sabah gazetesini eleştirmiştir. TBMM'nin açılışındaki meşruiyeti ve haklılığı savunmuştur. Sömürgeci Avrupa'nın sadece Anadolu'da değil başka memleketlerde yaptığı zalimlikler hakkında da yazı yazmıştır. İlaveten Amerika'nın Anadolu'daki zararlı siyaseti hakkında bilgi vermiştir. 13 Ocak 1924 tarihinde istiklal madalyası verilmiştir.

Basın hayatında aktif bir kişilik olan Hayri Bey 1925 yılında Sivas'ta çıkarılan Kızılırmak gazetesinin yazı işleri müdürlüğünü aralıklarla yapmış, bu gazetede de çeşitli yazı ve şiirleri yayınlanmıştır. Cumhuriyetin kültür politikaları içinde önemli bir yer tutan Türk Ocaklarının Sivas şubesi yönetim kurulunda yer almıştır. Bazı yazarlar Mücadele-i Milliye isimli bir gazete çıkardığından bahsetmiş ancak kaynakçası verilmediği gibi gazetenin nüshalarına ulaşılamadığı ifade edilmiştir. Sivas'ta Atatürk inkılaplarının önde gelen savunucuları arasında yer almıştır. Cumhuriyet Halk Fırkası Sivas şubesinin 18 Mart 1927'de yaptığı ilk kongresinde il başkanı seçilmiştir. Hayri Bey 1928 yılı kongresinde tekrar il başkanı seçilmiştir. Hayri Bey 1926-1930 arasında belediye başkanlığı yapmıştır. Bu sürede hakkında bazı suçlamalar söz konusu olmuşsa da Aslanoğlu'na göre Sivas'a büyük hizmetler verirken zor kararlar almış ve bu yüzden bazı kimseler ona kin ve düşmanlık etmişlerdir. 1930 yılında belediye başkanı seçilmiş fakat yerine Hikmet Işık belediye başkanlığına getirilmiştir. Bu görevler dışında Hayri Bey Halk Fırkası Mutemetliği, Türk Ocağı Mes'ul Murahhaslığı ve Tayyare Cemiyeti Reisliği hizmetlerinde bulunmuştur.

Hayri Bey soyadı kanunu çıkmadan önce 18 Mayıs 1932'de ölmüş olup eşi ve çocukları "San" soyadını almıştır. Erkek kardeşi Ali Rıza ise "Sığircı" soyadını almıştır.

Ayşe YANARDAĞ

KAYNAKÇA

1.Arşiv Belgeleri

BOA, DH.SAİDd, 166/347

BOA, DH.MKT, 1268/46

BOA, MF.MKT, 1149/14

BOA, MF.MKT, 1149/30

BOA, DH.MKT, 2846/56

BOA, DH.MKT, 2803/87

BCA, Bakanlıklararası Tayin Daire Başkanlığı (30-11-1-0), 59/34/14

2.Resmi Yayınlar

TBMM Kütüphane ve Arşiv Hizmetleri Başkanlığı

TBMM Kütüphane ve Arşiv Hizmetleri Başkanlığı, İstiklal Madalyaları https://apps.tbmm.gov.tr/im_dosyalar/istiklal_madalyalari/K006/D1943/IMT_T15_K006_D1943_G0606_0001.pdf (Erişim Tarihi: 20 Haziran 2024).

TBMM Zabıt Ceridesi, Devre 1, Cilt 1, İçtima Senesi 1.

TBMM Zabıt Ceridesi, Devre 1, Cilt 2, İçtima Senesi 1.

3.Sürelî Yayın ve Gazeteler

İrade-i Milliye, 12 Ocak 1919.

İrade-i Milliye, 16 Şubat 1920.

İrade-i Milliye, 1 Nisan 1920.

İrade-i Milliye, 8 Nisan 1920.

İrade-i Milliye, 26 Ocak 1920.

İrade-i Milliye, 2 Şubat 1920.

İrade-i Milliye, 9 Şubat 1920.

İrade-i Milliye, 16 Şubat 1920.

İrade-i Milliye, 23 Şubat 1920.

İrade-i Milliye, 8 Mart 1920.

İrade-i Milliye, 15 Mart 1920.

İrade-i Milliye, 18 Mart 1920.

İrade-i Milliye, 19 Ocak 1920.

İrade-i Milliye, 22 Mart 1920.

İrade-i Milliye, 1 Nisan 1920.

İrade-i Milliye, 12 Nisan 1920.

İrade-i Milliye, 6 Haziran 1921.

İrade-i Milliye, 29 Haziran 1921.

Kızılırmak, 29 Mart 1927.

Kızılırmak, 4 Ekim 1928.

Vicdan, 3 Eylül 1909.

4.Telif Eserler

AKPINAR, Kadir, **Sivas'ta Siyasi Hayat (1923-1950)**, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi.

ASLANOĞLU, İbrahim, **Sivas Meşhurları**, Cilt I, Sivas 1000 Temel Eser No 4, Sivas, 2006.

ÇOKER, Fahri, **Türk Parlamento Tarihi Milli Mücadele ve TBMM. I.Dönem 1919-1923**, III.Cilt, TBMM Vakfı Yayınları, Ankara, 1995.

DERVİŐOĐLU, Fatih M., Milli M¼cadele D¼neminde Basın ve İr¼de-i Milliye Gazetesi, **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Cilt 2, Sayı 6, 2009, s. 159-166.

GOLOĐLU, Mahmut, **Milli M¼cadele Tarihi II Sivas Kongresi**, T¼rkiye İř Bankası K¼lt¼r Yayınları, İstanbul, 2006.

29/03/2025 tarihinde <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/mustafa-hayri-san-1888-1932/?pdf=7461> adresinden eriřilmiřtir